

تأثیر انگاره‌ها و عقاید مذهبی بر تحقق مردمسالاری دینی منبعث از انقلاب اسلامی ایران و صدور آن به کشورهای مسلمان

سید حسن موسوی امجد، غفار زارعی، امین روان‌بد^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

چکیده:

الگوی نظام سیاسی در هر جامعه همواره تحت تأثیر باورها و ارزش‌های آن جامعه قرار دارد. این موضوع در جامعه ایران پس از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷، شکل برجسته‌تری به خود گرفته است. در همین راستا پژوهش حاضر با مورد مطالعه جامعه دانشجویان رشته‌های علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی دانشگاه شیراز، درصدد بررسی تأثیر باورها و ارزش‌های مذهبی بر شکل‌گیری و تحقق الگوی مردمسالاری دینی می‌باشد. براساس فرمول کوکران تعداد ۳۳۲ نفر بعنوان حجم نمونه به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده‌اند و به روش t تک نمونه‌ای مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد تحقق الگوی مردمسالاری دینی تحت تأثیر نگرش مردم جامعه ایران نسبت به مؤلفه‌های این الگو قرار دارد. همچنین از منظر دیپلماسی عمومی، تحقق الگوی مردمسالاری دینی به منزله پذیرش شکل متمایزی از اداره جامعه است که می‌تواند عاملی برای گسترش اندیشه انقلاب اسلامی نیز تلقی شود. از این منظر، صدور الگوی مردمسالاری دینی به منزله صدور ارزشهای انقلاب اسلامی در مرحله جدید انقلاب اسلامی است. استدلال دیگری که مطرح است اینکه پیوند دین و ارزشهای سیاسی توسط انقلاب اسلامی، الگوی خاص و متمایزی است که به طور واضح، نفی تبلیغ الگوی سکولاریسم از یک طرف و نفی ناکارآمد نشان نقش دین در اداره جوامع اسلامی از طرف دیگر است.

واژگان اصلی: انگاره‌ها و عقاید مذهبی، مردمسالاری دینی، انقلاب اسلامی، کشورهای مسلمان.

۱. دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران
۲. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران (نویسنده مسئول) ghafarzarei@yahoo.com
۳. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران

مقدمه

درباره مذهب و جایگاه آن در جوامع گذشته و معاصر دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی وجود دارد. مذهب به عنوان بخش و یا عضوی از دین در نظر گرفته می‌شود. باورهای مذهبی نیز در چارچوب یک مذهب خاص و یا بالاتر از آن، در قالب یک دین دسته‌بندی می‌شود. دیدگاه‌های مذهبی برخلاف باورهای دینی از تنوع بیشتری برخوردارند و ممکن است در قالب یک دین، مذاهب مختلفی وجود داشته باشد. بدین معنا که در دین اسلام به عنوان آخرین دین الهی، مذاهب متعددی وجود دارند که هر یک بر بخشی از رویکردها و تاریخ دین اسلام به عنوان امری برای پذیرش باورها و فرامین مذهبی تأکید می‌کنند. مذاهب از دیرباز نقش مهمی در تمدن‌سازی بر عهده دارند و رابطه آن با سیاست، اجتماع، فرهنگ و اقتصاد نیز محل بحث و مجادله فراوان بوده است. در دوران گذشته، مذهب نقش تعیین‌کننده‌ای در تعیین رفتارها و مناسبات انسانی و اجتماعی داشته است و حتی تفکیکی میان مذهب، سیاست و اجتماع نیز قائل نمی‌شدند. اما با بروز نزاع‌های مذهبی، گسترش اختلافات و همچنین ظهور ادیان و مذاهب مختلف، رویکردهای جدیدی نسبت به حدود و ثغور دین و سیاست مطرح شد که پس از دوران مدرن و مخصوصاً با ظهور سکولاریسم شکل جدیدی به خود گرفته است. امروزه هرچند مذهب در بخش مهمی از جوامع غربی، مذهب به حاشیه رفته است، اما نقش آن در تعیین دیدگاه‌های مردم و همچنین نظام‌ها و نهادهای اجتماعی پررنگ است. همچنان که نظام‌های مذهبی-سیاسی در جهان نیز وجود دارند. بنابراین مذهب در شکل مشخص آن، نقش مهمی در باورهای مذهبی و سیاسی مردم در دوران معاصر دارد که در این مقاله به ارتباط باورها و ارزش‌های مذهبی با الگوی مردمسالاری دینی پرداخته می‌شود. بنابراین سؤالی اصلی این است که باورهای و ارزش‌های مذهبی چگونه می‌توانند باعث تقویت الگوی مردمسالاری دینی و ارائه آن به عنوان شیوه‌ای از نظام سیاسی در عرصه سیاست داخلی و خارجی شوند؟

مبانی نظری؛ تعاملات مذهب، سیاست و اجتماع

در رابطه با نقش مذهب در جوامع می‌توان به دو دیدگاه اشاره کرد یکی دیدگاه سلبی که نقش مذهب در جوامع را انکار می‌کند و بر این است که مذهب نمی‌تواند نقشی در رابطه با جوامع و پیشرفت آن داشته باشد اما در مقابل، دیدگاه دوم، دیدگاه ایجابی بر این است که مذهب ارتباط مستقیمی با مسائل اجتماعی و حتی اقتصادی سیاسی دارد.

الف) دیدگاه سلبی: یکی از مهم‌ترین اندیشمندانی که در این گروه جای می‌گیرد، کارل مارکس است و دین و باورهای مذهبی را برخاسته از اضطراب، ترس و امری ارتجاعی-توهمی می‌داند؛ ولی به خاطر اعتقاد به نقش نافذ مذهب در جامعه، ناچار شد تا برای انقلاب و تدبیر نظم موجود اجتماعی، بدلی تحت عنوان "ایدئولوژی طبقاتی" برای آن پیدا کند (فراستخواه، ۱۳۷۷: ۱۳۷). از نظر مارکس، اساسا دین محصول یک جامعه طبقاتی است. در این جامعه افکار، عقاید و سایر پدیده‌های فرهنگی مانند مذهب، ادبیات، حقوق و ... که عوامل روبنایی هستند تحت تاثیر عوامل زیربنایی که ماهیت روابط اقتصادی اعضای جامعه باشد، به وجود می‌آید. یعنی تنها نظام تولیدی و روابط اقتصادی اصالت دارد و پدیده‌های فرهنگی تابعی از همین نظام تولیدی و روابط است (صانعی، ۱۳۷۲: ۵۹). در مدل مارکسیستی ایدئولوژی و کارکردهای اجتماعی آن، فقط از دیدگاه طبقه مسلط، برای دیگر طبقات بوده است و در حکم افیون توده‌هاست؛ زیرا موجب اضمحلال انرژی انقلابی و از خودبیگانگی در آنها می‌شکد. پس با این تعریف، ایدئولوژی نوعی آگاهی کاذب است که هدف آن نگهداری و حفاظت وضعیت طبقه مسلط است (روشه، ۸۶: ۸۶-۸۷). در این راستا مارکس به دنبال آن بود که با عملکرد انقلابی، با تحقق بخشیدن به امیدهای اخروی دین و مذهب در همین دنیا، دین را منحل و متفی کند (الباده، ۱۳۷۷: ۳۳۶). لذا اعتقاد داشت که "منسوخ کردن مذهب به عنوان یک خوشبختی غیرواقعی و توهمی، برای خوشبخت کردن حقیقی مردم لازم است" (اسکات و هال، ۱۳۸۵: ۲۶).

ب) دیدگاه ایجابی که به ماکس وبر (۱۸۶۴-۱۹۲۰) تعلق دارد. وی با توجه به اعتقاد به ارتباط مستقیم اصول اخلاقی و نظام اقتصادی، در پی آن بود که برای نظر مارکس تکلمه ای ارائه دهد تا از نظریه انقلابی او دفع توهم کند. لذا در کتاب اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری با توضیح در مورد همبستگی حیات اقتصادی با اخلاق پروتستانیسیم ریاضت کشانه، به اثبات مدعای خویش در رابطه با تأثیر باورهای مذهبی بر پیدایش یک "ذهنیت اقتصادی" پرداخته است. از دیدگاه وبر، ادیان بزرگ جهانی، دارای آموزه‌های از "عقلانی ساختن زندگی مذهبی" هستند که شامل مفهوم نظام یافته‌ای از رابطه بشر با خدا و قدرت‌های فوق طبیعی می‌باشد (بندیکس، ۱۳۸۸: ۱۰۰۱-۱۰۰). وی معتقد است که جهان نوین همه چیز را عقلایی، تابع محاسبه و پیش بینی پذیرش ساخته است و با پیدایش دین مبتنی بر کتاب، دوران عقلایی و نظام مند شدن پهنه مذهبی آغاز شده و این وضعیت در اخلاق پروتستانی به اوج خود رسید (آقایی، ۱۳۷۶: ۳۹). اما در رابطه با دیدگاه وبر و اخلاق پروتستان می‌توان گفت نهضت

پروتستان که با نظرات مارتین لوتر شروع گردید بر این نظریه اتکا داشت که بشر برای خدمت به خدا و برای تقدیس عظمت و بزرگی او آفریده شده و در صورتی رضایت الهی به دست می‌آید که انسان با رفتار عقلایی و ثابت خویش، در وضیفه و شغلی که دارد، تلاش فراوان مبذول دارد تا خوشبخت شود. از آنجایی که پرهیزکاری و انضباط شخصی، لازمه خدمت به خداوند متعال محسوب می‌شود. بدین جهت متانت و هوشیاری، اعتدال و میانه‌روی، کوشش و فعالیت از شرایط لاینفک انضباط شخصی است (موسایی، ۱۳۷۴: ۴۱۸). به اعتقاد ماکس وبر، برخی احکام و تعالیم مذهبی در ادیان، گرایش به دستاوردها و مادیات دنیوی را نکوهش می‌کردند؛ ولی پس از پیدایش نهضت پروتستانیسم، دست از این نکوهش برداشته شد. هر چند که در سده‌های بعدی، اخلاقیات و اعتقادات پروتستان‌ها در رابطه با نحوه زندگی زهدمنشانه و فعالیت‌های اقتصادی رو به ضعف گرایید، ولی عادات و نهادهایی که بر مبنای آن اعتقادات به وجود آمد، تا سالیان متوالی دوام داشت (حریری اکبری، ۱۳۷۸: ۵۰). اما در آموزه‌های اسلامی و از جمله در بحث اسلام سیاسی، دیدگاه دیگری وجود دارد که با در نظر گرفتن تعریفی که امام خمینی (ره) از فقه به عنوان از گهواره تا گور ارائه می‌دهند، الگوی مردمسالاری دینی از آن بیرون می‌آید. ایشان بر این باور است که فقه می‌تواند مبنایی جامعه برای اداره امور زندگی بشری، سامان بخشیدن به نظام سیاسی و اجتماعی و همچنین فراهم آورنده اعتماد عمومی در جامعه تلقی شود. به طور مشخص دیدگاه امام خمینی (ره) درباره فقه این گونه بود که فرمودند: «فقه یعنی قانون زندگی دنیوی و اخروی و راه رسیدن به قرب الهی، بعد از آگاهی به معارف اعتقادی دین» (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۱۲). با توجه به مطالب فوق، مراد از اسلام سیاسی، فقه امامیه با ویژگی‌های خاص آن که در حقیقت مجموعه قوانین و دستوراتی است که از منابع و ادله تفصیلی استنباط می‌گردد، می‌باشد. به طور مشخص دیدگاه امام خمینی (ره) به دلیل اینکه توأمانی فقه و حوزه‌های سیاسی و اجتماعی را مدنظر قرار می‌دهد، مورد توجه است (دانش پژوه، ۱۳۹۱: ۳۴). هرچند گستردگی فقه و پوشش دادن امور معنوی و دنیوی انسانها بیشتر توسط سایر فقها نیز مورد توجه قرار گرفته بود، اما وجه تمایز دیدگاه امام خمینی (ره) آن است که فقه را به حوزه‌های سیاسی و اجتماعی، حقوقی و همه امور زندگی فردی و اجتماعی تسری داده است. امام خمینی (ره) در تعریف خود از علم فقه، جایگاه آن را نیز روشن می‌کند. بدین ترتیب، در رویکرد اخیر از جمله در بحث اسلام سیاسی، الگوی نظام سیاسی هم روابط فردی و هم روابط اجتماعی و تعیین محتوای نظام سیاسی را تعیین می‌کند که خود نشانگر پیوند ارزش‌های دینی و مذهبی و سبک زندگی، نظام سیاسی و روابط اجتماعی است.

با توجه به اینکه تحقیقات و پژوهش‌های متعددی در حوزه مردمسالاری دینی و انقلاب اسلامی انجام گرفته است اما در ارتباط با تأثیر انگاره‌ها و عقاید مذهبی بر تحقق مردمسالاری دینی منبعث از انقلاب اسلامی ایران و صدور آن به کشورهای مسلمان، پژوهش‌های کمتری بصورت مستقیم انجام شده است. در مقاله محمودرضا رهبر قاضی و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان "بررسی رابطه دینداری با دو نوع فرهنگ سیاسی مشارکتی و دموکراتیک" نشان داده شد که افزایش دینداری می‌تواند بر میزان فرهنگ سیاسی دموکراتیک افراد اثر بگذارد و باعث کاهش این گرایش شود. به عبارتی دیگر، حامیان دموکراسی، علقه‌های مذهبی کمتری داشتند. محمودپناهی (۱۴۰۲) مقاله در مقاله مردمسالاری دینی بر این عقیده است که: مردمسالاری دینی نظریه‌ای سیاسی بر اساس دو مبنای خدا و مردم است، اما در عین حال تئوکراسی و یا دموکراسی نیست. بر پایه اصول قانون اساسی مردمسالاری دینی بر هر دو پایه خدا و مردم استوار است، اراده سیاسی مردم در طول حاکمیت مطلق خدا تعریف شده و قوانین خدا به انتخاب اکثریت مردم چارچوب نظامی سیاسی را تشکیل داده است و در آن مردم از طرف خدا بر سرنویشت خود حاکمند و مسئولین هم در برابر مردم و هم در برابر خدا پاسخگو هستند، مصالح و منافع مردم با مقاصد الهی شریعت همسو است. مقاله یزدخواستی و همکاران (۱۳۹۴) با عنوان "بررسی تأثیر دین‌مداری بر گرایش به رفتار انتخاباتی شهروندان اصفهانی با تأکید بر نظام مردمسالاری دینی" نیز به این نتیجه دست یافت که باورهای مذهبی بر رفتارهای انتخاباتی افراد اثرگذار است و یکی از عوامل مهم شرکت مردم در انتخابات نیز همین باورها و گرایش‌های مذهبی است. ابراهیم صالح‌آبادی و عبدالرضا قندهاری (۱۳۹۰)، نیز در مقاله "بررسی رابطه بین میزان دینداری و نگرش به دموکراسی در بین شهروندان نیشابوری" نشان می‌دهند که با بالا رفتن سن افراد، مشارکت آنان در عرصه سیاسی به سوی محافظه‌کاری گرایش پیدا می‌کند و حتی نگرش منفی تری نسبت به دموکراسی داشته‌اند. ضمن اینکه افراد مجرد، برخلاف متأهلین گرایش بیشتری نسبت به دموکراسی داشته‌اند و تلاش می‌کردند تا خود را علاقه‌مند به ارزش‌های دموکراتیک نشان دهند. ضمن اینکه زنان نسبت به مردان دارای علقه‌های دینی بارزتری هستند و در عرصه سیاست نیز نگرش منفی تری در مقایسه با مردان نسبت به دموکراسی داشته‌اند. منصور میراحمدی (۱۳۹۵)، نیز در اثری با عنوان "اسلام و دموکراسی مشورتی" دین اسلام را دارای مؤلفه‌های قوی و مؤثری در حوزه‌های دموکراسی می‌داند که اس و اساس آن مبتنی بر مشورت و گفت و گو میان مردم است. این رویه هم در آموزه‌های قرآنی، روایات و هم در سیره عملی رسول گرامی اسلام (ص) و ائمه معصوم (ع) نیز دیده می‌شود. از این جهت

نویسنده بر این عقیده است که دموکراسی در نزد آموزه های اسلامی وجود دارد و نمی توان نسبت به این مؤلفه ها غفلت ورزید.

جان ال اسپوزیتو (۱۳۹۳) در زمره متفکران مشهوری است که دیدگاه‌های متعددی درباره اسلام و دموکراسی مطرح کرده است. از جمله وی در اثر اسلام و دموکراسی به بررسی این رابطه می‌پردازد و بر این عقیده است که زمان مواجهه مسلمانان با تجدد غربی، رویکردهای مختلفی درباره ارتباط دین و سیاست مطرح شده است. از جمله برخی، اسلام را دینی می‌دانند که نسبتی با دموکراسی ندارد و برخی دیگر نیز آن را نظامی سیاسی-اجتماعی می‌دانند که احکام سیاسی نیز در آن روشن و مبرهن است و از این رو، اسلام سیاسی دارای عناصر مردمسالارانه متعددی است. از جمله مهم‌ترین تحقیقات خارجی می‌توان به تحقیقات اینگلهارت و پیپا نوریس (۱۳۸۷) اشاره کرد که اثر "مقدس و عربی، دین و سیاست در جهان: کندوکاوی در جوامع مذهبی و غیرمذهبی جهان" سیاست در جهان پیشرفته و جوامع در حال توسعه را در ارتباط با باورهای مذهبی و غیرمذهبی می‌دانند. به عقیده این دو متفکر، سیاست در جهان در حال توسعه همچنان دایره مدار ارزش‌های سنتی و وفادارانه است که تا حدود زیادی سرنوشت سیاسی و عدم به گذار به دموکراسی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. نویسندگان بر مبنای نظریه نوسازی چنین استدلال می‌کنند که راه رسیدن به دموکراسی و جامعه آزاد گذر از نگرش‌های مذهبی و تقویت گرایش‌های مردمسالارانه در جامعه است. واحدی (۱۴۰۲) در مقاله: مدل سازی حکمرانی خوب در جمهوری اسلامی ایران، تأکید بر چند وجهی بودن حکمرانی می‌نماید. بنابراین حکمرانی خوب زیرمجموعه‌ای از حکمرانی است که در آن منابع و مشکلات عمومی به طور مؤثر، کارآمد و در پاسخ به نیازهای حیاتی جامعه مدیریت می‌شوند. حکمرانی خوب مستلزم اتخاذ رویکردی چند جانبه با چندین سیستم کنترل و توازن که می‌تواند از طریق تفکیک قوای نهادهای مختلف، از طریق مشارکت جامعه مدنی، رسانه‌ها و از طریق مشارکت یا پیمان‌هایی با بخش تجاری به دست آید. پیترال برگر (۱۳۸۰) در اثر خود با عنوان "افول سکولاریزم (دین خیزش‌گر و سیاست جهانی)" اوج‌گیری جنبش‌های اجتماعی-سیاسی در دوران معاصر را یکی از نشانه‌های تأثیرگذاری مذهب بر سیاست می‌داند که می‌تواند معانی جدیدی برای عرصه سیاست ورزی به منصفه ظهور برساند. بدین معنا، افول سکولاریسم و گسترش افراطی شعار جدایی دین از سیاست باعث شده تا در بخش‌های مهمی از جهان، دین به عنوان خیزش‌گری نوین، عرصه را برای ظهور سیاست‌های مبتنی بر مردمسالاری فراهم آورد. بنابراین اندیشه برگر، نشان‌دهنده این مسأله است که گفتمان‌های برخاسته از مذهب در دوران معاصر توانایی قابل

توجهی برای بدست گرفتن قدرت و سیاست در دوره معاصر دارند. کتابی با عنوان "دین و نظریه روابط بین‌الملل" توسط جک اسنایدر (۱۳۹۷) به رشته تحریر درآمده که توسط عبدالعلی قوام و رحمت حاجی‌مینه به فارسی ترجمه شده است. در این کتاب نیز نویسنده به‌خوبی به این نکته اشاره می‌کند که روند تحولات در عصر حاضر به سمت گرایش‌های دینی سوق پیدا کرده است. از اروپای سکولار گرفته تا چین کمونیسم، آسیای میانه و البته مهم‌تر اینکه ظهور جنبش‌های اسلامی در خاورمیانه باعث شدند تا بررسی نقش دین در تحولات روابط بین‌الملل به یک ضرورت تبدیل شود. بنابراین در دفاع از ایده اسنایدر باید گفت که در عصر پساکولاریسم چنین ضرورتی لازم و بایسته است. فاکس و سندلر (۱۳۸۹) نیز در کتاب "دین و روابط بین‌الملل" به نقش تأثیرگذار دین در عرصه سیاست بین‌الملل توجه نشان می‌دهند و چنین بیان می‌کنند که بخش مهمی از منازعات، منافع ملی و سیاسی و حتی جنگ‌های مذهبی ناشی از تأثیرگذاری دین در عرصه سیاست بین‌الملل است. این امر به معنای نزاع مندی دین در عرصه‌های مختلف نیست، بلکه به معنای تعیین‌کنندگی آن حتی در دوره تسلط رویکردهای منفعت-طلبانه و رئالیستی است. بنابراین به عقیده این دو نویسنده، نقش دین در عرصه روابط بین‌الملل آن‌چنان مهم است که حتی برخی اوقات، منازعات مذهبی به منازعات منطقه‌ای و بین‌المللی تبدیل می‌شوند.

آمار توصیفی

جدول زیر، توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان را بر اساس جنسیت نشان می‌دهد:

جدول توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان بر اساس جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۱۳۵	۴۰٫۷
مرد	۱۹۷	۵۹٫۳
جمع کل	۳۳۲	۱۰۰

جدول زیر توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان را بر اساس تحصیلات نشان می‌دهد:

جدول توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان بر اساس تحصیلات

تحصیلات	فراوانی	درصد
لیسانس	۱۷۶	۵۳٫۱
کارشناسی ارشد	۱۰۸	۳۲٫۵
دکتری	۲۸	۱۴٫۵
جمع کل	۳۳۲	۱۰۰

یافته‌های استنباطی

سوال ۱: آیا برای آنکه بتوان ارزش‌های مردمسالارانه را در جامعه بسط و گسترش داد، می‌بایست باورهای مذهبی را در عرصه سیاست دخالت داد.

جدول توزیع فراوانی سوال ۱

سوال		کاملا مخالفم	تا اندازه‌ای مخالفم	رای و نظری ندارم	تا اندازه‌ای موافقم	کاملا موافقم	میانگین	انحراف معیار
سوال ۱	فراوانی	۲	۱۳	۵۱	۸۳	۱۸۳	۴/۳۰	۰/۹۰
	درصد	۰/۶	۳/۹	۱۵/۴	۲۵/۰	۵۵/۱		

داده‌های مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که در افراد مورد مطالعه براساس سوال ۱ را به شرح زیر در حد کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم بیان کرده‌اند که بیشترین درصد فراوانی سوال مربوط به گزینه کاملاً موافقم با ۵۵/۱ درصد می‌باشد.

برای بررسی برای آنکه بتوان ارزش‌های مردمسالارانه را در جامعه بسط و گسترش داد، می‌بایست باورهای مذهبی را در عرصه سیاست دخالت داد، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. حد پایین برای این عامل ۳ در نظر گرفته شده است. بنابراین باید مفروضات آماری زیر در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد بررسی قرار گیرند:

فرض صفر: میانگین برای آنکه بتوان ارزش‌های مردمسالارانه را در جامعه بسط و گسترش داد، می‌بایست باورهای مذهبی را در عرصه سیاست دخالت داد مساوی ۳ است.

فرض مقابل: میانگین برای آنکه بتوان ارزش‌های مردمسالارانه را در جامعه بسط و گسترش داد، می‌بایست باورهای مذهبی را در عرصه سیاست دخالت داد، مساوی ۳ نیست.

$$H_0 = \mu = 3$$

$$H_1 = \mu \neq 3$$

جدول آمار توصیفی مولفه مورد مطالعه

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
۳۳۲	۴/۳۰	۰/۹۰	۰/۰۴

با توجه به جدول میانگین سوال فوق بیشتر از ۳ می‌باشد. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

جدول آزمون t-test

Test Value = 3						
سوال ۱	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین ها	
					حد بالا	حد پایین
	۲۶/۰۶۴	۳۳۱	۰/۰۰۰	۱/۳۰	۱/۳۹	۱/۲۰

در جدول فوق برای بررسی برای آنکه بتوان ارزش‌های مردمسالارانه را در جامعه بسط و گسترش داد، می‌بایست باورهای مذهبی را در عرصه سیاست دخالت داد، از آزمون تک نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده بادر جدول فوق با توجه به آزمون تی ($t=۲۶/۰۶۴$ و $df=۳۳۲$) کمتر از $۰/۰۵$ می‌باشد ($sig<۰.05$) لذا فرض صفر پذیرفته نمی‌شود، و چون میانگین محاسبه شده برابر با $۴/۳۰$ می‌باشد و بیشتر از عدد ملاک ۳ می‌باشد، بنابراین برای آنکه بتوان ارزش‌های مردمسالارانه را در جامعه بسط و گسترش داد، می‌بایست باورهای مذهبی را در عرصه سیاست دخالت داد.

سوال ۲: آیا الگوی مردمسالاری دینی موردنظر جمهوری اسلامی ایران به شکل قابل توجهی به نقش باورهای مذهبی در سیاست اهمیت می‌دهد.

جدول توزیع فراوانی سوال ۲

سوال	کاملاً مخالفم	تا اندازه‌ای مخالفم	رأی و نظری ندارم	تا اندازه‌ای موافقم	کاملاً موافقم	میانگین	انحراف معیار
سوال ۲	۰	۴	۵	۸۶	۲۳۷	۴/۶۷	۰/۵۶
	درصد	۰/۰	۱/۲	۱/۵	۷۱/۴		

داده‌های مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که در افراد مورد مطالعه براساس سوال ۲ را به شرح زیر در حد کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم بیان کرده‌اند که بیشترین درصد فراوانی سوال مربوط به گزینه کاملاً موافقم با $۷۱/۴$ درصد می‌باشد.

برای بررسی الگوی مردمسالاری دینی موردنظر جمهوری اسلامی ایران به شکل قابل توجهی به نقش باورهای مذهبی در سیاست اهمیت می‌دهد، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. حد پایین برای این عامل ۳ در نظر گرفته شده است بنابراین باید مفروضات آماری زیر در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد بررسی قرار گیرند:

فرض صفر: میانگین الگوی مردمسالاری دینی موردنظر جمهوری اسلامی ایران به شکل قابل توجهی به نقش باورهای مذهبی در سیاست اهمیت می‌دهد مساوی ۳ است.

فرض مقابل: میانگین الگوی مردمسالاری دینی موردنظر جمهوری اسلامی ایران به شکل قابل توجهی به نقش باورهای مذهبی در سیاست اهمیت می‌دهد مساوی ۳ نیست.

$$H_0 = \mu = 3$$

$$H_1 = \mu \neq 3$$

جدول آمار توصیفی مولفه مورد مطالعه

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
۳۳۲	۴/۶۷	۰/۵۶	۰/۰۳

با توجه به جدول میانگین سوال فوق بیشتر از ۳ می‌باشد. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

جدول آزمون t-test

Test Value = 3					
سوال ۲	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	اختلاف میانگین	
				حد بالا	حد پایین
	۵۳۷/۰۳	۳۳۱	۰/۰۰۰	۱/۸۳	۱/۶۱

در جدول فوق برای بررسی الگوی مردمسالاری دینی موردنظر جمهوری اسلامی ایران به شکل قابل توجهی به نقش باورهای مذهبی در سیاست اهمیت می‌دهد. از آزمون تک نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به این که سطح معنی داری محاسبه شده بادر جدول فوق با توجه به آزمون تی ($t = 537/03$ و $df = 331$) کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($sig < .05$) لذا فرض صفر پذیرفته نمی‌شود، و چون میانگین محاسبه شده برابر با ۴/۶۷ می‌باشد و بیشتر از عدد ملاک ۳ می‌باشد، بنابراین الگوی مردمسالاری دینی موردنظر جمهوری اسلامی ایران به شکل قابل توجهی به نقش باورهای مذهبی در سیاست اهمیت می‌دهد.

سؤال ۳: آیا پذیرش نقش باورهای مذهبی در توسعه مردمسالارانه دینی الگوی مناسبی برای حکومت-داری محسوب می‌شود.

جدول توزیع فراوانی سوال ۳

سوال	کاملاً مخالفم	تا اندازه‌ای مخالفم	رأی و نظری ندارم	تا اندازه‌ای موافقم	کاملاً موافقم	میانگین	انحراف معیار	
سوال ۳	۱۸	۹	۹	۱۳۶	۱۶۰	۴/۳۳	۱/۰۲	
	۵/۴	۲۷	۲۷	۴۱/۰	۴۸۲			
	فراوانی							
	درصد							

داده‌های مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که در افراد مورد مطالعه براساس سوال ۳ را به شرح زیر در حد کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم بیان کرده‌اند که بیشترین درصد فراوانی سوال مربوط به گزینه کاملاً موافقم با ۴۸/۲ درصد می‌باشد.

برای بررسی پذیرش نقش باورهای مذهبی در توسعه مردمسالارانه دینی الگوی مناسبی برای حکومت‌داری محسوب می‌شود، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. حد پایین برای این عامل ۳ در نظر گرفته شده است بنابراین باید مفروضات آماری زیر در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد بررسی قرار گیرند:

فرض صفر: میانگین پذیرش نقش باورهای مذهبی در توسعه مردمسالارانه دینی الگوی مناسبی برای حکومت‌داری محسوب می‌شود. مساوی ۳ است.

فرض مقابل: میانگین پذیرش نقش باورهای مذهبی در توسعه مردمسالارانه دینی الگوی مناسبی برای حکومت‌داری محسوب می‌شود. مساوی ۳ نیست.

$$H_0 = \mu = 3$$

$$H_1 = \mu \neq 3$$

جدول آمار توصیفی مولفه مورد مطالعه

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
۳۳۲	۴/۳۳	۱/۰۲	۰/۰۵

با توجه به جدول میانگین سوال فوق بیشتر از ۳ می‌باشد. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

جدول آزمون t -test

Test Value = 3						
سوال ۳	t	مقدار	د رجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف می حد بالا
	۲۱	۰/۹۹۲	۳	۰/۰۰۰	۱/۳۳	۱/۳۴
	۳۱					حد پا ۱/۱۲

در جدول فوق برای بررسی پذیرش نقش باورهای مذهبی در توسعه مردمسالارانه دینی الگوی مناسبی برای حکومت‌داری محسوب می‌شود، از آزمون تک نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به این که سطح

معنی داری محاسبه شده بادر جدول فوق با توجه به آزمون تی ($t = 21/992$ و $df = 21$) کمتر از $0/05$ می باشد ($sig < 0.05$) لذا فرض صفر پذیرفته نمی شود، و چون میانگین محاسبه شده برابر با $4/23$ می باشد و بیشتر از عدد ملاک 3 می باشد، بنابراین پذیرش نقش باورهای مذهبی در توسعه مردمسالارانه دینی الگوی مناسبی برای حکومت داری محسوب می شود.

سؤال ۴: آیا باورهای و ارزش های مذهبی عناصر قوام بخش مردمسالاری دینی به شمار می روند.

جدول توزیع فراوانی سوال ۴

سوال	کاملا مخالفم	تا اندازه ای مخالفم	رای و نظری ندارم	تا اندازه ای موافقم	کاملا موافقم	میانگین	انحراف معیار
سوال ۴	۰	۱۷	۱۸	۹۴	۲۰۳	۴/۴۵	۰/۸۱
	۰/۰	۵/۱	۵/۴	۲۸۳	۶۱/۱		
	درصد						

داده‌های مندرج در جدول فوق نشان می دهد که در افراد مورد مطالعه براساس سوال ۴ را به شرح زیر در حد کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم بیان کرده‌اند که بیشترین درصد فراوانی سوال مربوط به گزینه کاملاً موافقم با $60/1$ درصد می باشد.

برای بررسی باورهای و ارزش های مذهبی عناصر قوام بخش مردمسالاری دینی به شمار می روند، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. حد پایین برای این عامل 3 در نظر گرفته شده است بنابراین باید مفروضات آماری زیر در سطح اطمینان 95 درصد مورد بررسی قرار گیرند:

فرض صفر: میانگین باورهای و ارزش های مذهبی عناصر قوام بخش مردمسالاری دینی به شمار می - روند مساوی 3 است.

فرض مقابل: میانگین باورهای و ارزش های مذهبی عناصر قوام بخش مردمسالاری دینی به شمار می - روند مساوی 3 نیست.

$$H_0 = \mu = 3$$

$$H_1 = \mu \neq 3$$

جدول آمار توصیفی مولفه مورد مطالعه

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
۳۳۲	۴/۴۵	۰/۸۱	۰/۰۴

با توجه به جدول میانگین سوال فوق بیشتر از 3 می باشد. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

جدول آزمون t-test

Test Value = 3						
سوال ۴	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین ها	
					حد بالا	حد پایین
	۳۲/۴۹۱	۳۳۱	۰/۰۰۰	۱/۴۵	۱/۵۴	۱/۳۶

در جدول فوق برای بررسی باورهای و ارزش‌های مذهبی عناصر قوام بخش مردمسالاری دینی به شمار می‌روند، از آزمون تک نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به این که سطح معنی‌داری محاسبه شده با در جدول فوق با توجه به آزمون تی (۳۲/۴۹۱ = t و $df=331$) کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($sig < .05$)، لذا فرض صفر پذیرفته نمی‌شود، و چون میانگین محاسبه شده برابر با ۴/۴۵ می‌باشد و بیشتر از عدد ملاک ۳ می‌باشد، بنابراین باورهای و ارزش‌های مذهبی عناصر قوام بخش مردمسالاری دینی به شمار می‌روند.

سؤال ۵: آیا برای آنکه بتوان مردمسالاری واقعی را در جامعه ایران پیاده کرد نیازمند پیوند دادن باورهای مذهبی و ارزش‌های مردمسالاری در جامعه هستیم.

جدول توزیع فراوانی سوال ۵

سوال	کاملا مخالفم	تا اندازه‌ای مخالفم	رای و نظری ندارم	تا اندازه‌ای موافقم	کاملا موافقم	میانگین	انحراف معیار
سوال ۵	۴	۵	۱۹	۷۴	۲۳۰	۴/۵۶	۰/۸۷
	۱/۲	۱/۵	۵/۷	۲۲/۳	۶۹/۳		

داده‌های مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که در افراد مورد مطالعه براساس سوال ۵ را به شرح زیر در حد کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم بیان کرده‌اند که بیشترین درصد فراوانی سوال مربوط به گزینه کاملاً موافقم با ۶۹/۳ درصد می‌باشد.

برای بررسی برای آنکه بتوان مردمسالاری واقعی را در جامعه ایران پیاده کرد نیازمند پیوند دادن باورهای مذهبی و ارزش‌های مردمسالاری در جامعه هستیم، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. حد پایین برای این عامل ۳ در نظر گرفته شده است. بنابراین باید مفروضات آماری زیر در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد بررسی قرار گیرند:

فرض صفر: میانگین برای آنکه بتوان مردمسالاری واقعی را در جامعه ایران پیاده کرد نیازمند پیوند دادن باورهای مذهبی و ارزش‌های مردمسالاری در جامعه هستیم. مساوی ۳ است.

فرض مقابل: میانگین برای آنکه بتوان مردمسالاری واقعی را در جامعه ایران پیاده کرد نیازمند پیوند دادن باورهای مذهبی و ارزش‌های مردمسالاری در جامعه هستیم. مساوی ۳ نیست.

$$H_0 = \mu = 3$$

$$H_1 = \mu \neq 3$$

جدول آمار توصیفی مولفه مورد مطالعه

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
۳۳۲	۴/۵۶	۰/۸۷	۰/۰۴

با توجه به جدول میانگین سوال فوق بیشتر از ۳ می باشد. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

جدول آزمون t-test

Test Value = 3					
سوال ۵	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	اختلاف	
				میانگین	اختلاف
	۳۷/۰۲۶	۳۳۱	۰/۰۰۰	۱/۵۶	۱/۶۵
				حد بالا	حد پایین
				۱/۶۵	۱/۴۸

در جدول فوق برای بررسی برای آنکه بتوان مردمسالاری واقعی را در جامعه ایران پیاده کرد نیازمند پیوند دادن باورهای مذهبی و ارزش‌های مردمسالاری در جامعه هستیم، از آزمون تک نمونه ای استفاده شد. با توجه به این که سطح معنی‌داری محاسبه شده بادر جدول فوق با توجه به آزمون تی (۳۷۲۴/۰۲۶) $t =$ و $(df = 331)$ کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($sig < .05$)، لذا فرض صفر پذیرفته نمی‌شود، و چون میانگین محاسبه شده برابر با ۴/۵۶ می‌باشد و بیشتر از عدد ملاک ۳ می‌باشد، بنابراین برای آنکه بتوان مردمسالاری واقعی را در جامعه ایران پیاده کرد نیازمند پیوند دادن باورهای مذهبی و ارزش‌های مردمسالاری در جامعه هستیم.

سوال ۶: آیا ارزش‌های مردمسالاری از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در راستای باورهای مذهبی قرار دارند.

جدول توزیع فراوانی سوال ۶

سوال	کاملاً مخالفم	تا اندازه‌ای مخالفم	رای و نظری ندارم	تا اندازه‌ای موافقم	کاملاً موافقم	میانگین	انحراف معیار
سوال ۶	۱۶	۱۹	۱۴	۱۷۵	۱۰۸	۴/۰۲	۱/۰۱
	۴/۸	۵/۷	۴/۲	۵۲/۷	۳۲/۵		
	درصد						

داده‌های مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که در افراد مورد مطالعه براساس سوال ۶ را به شرح زیر در حد کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم بیان کرده‌اند که بیشترین درصد فراوانی سوال مربوط به گزینه تا اندازه‌ای موافقم با ۵۲/۷ درصد می‌باشد.

برای بررسی ارزش‌های مردمسالاری از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در تضاد با باورهای مذهبی قرار دارند، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. حد پایین برای این عامل ۳ در نظر گرفته شده است بنابراین باید مفروضات آماری زیر در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد بررسی قرار گیرند:

فرض صفر: میانگین ارزش‌های مردمسالاری از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در تضاد با باورهای مذهبی قرار دارند، مساوی ۳ است.

فرض مقابل: میانگین ارزش‌های مردمسالاری از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در تضاد با باورهای مذهبی قرار دارند.

$$H_0 = \mu = 3$$

$$H_1 = \mu \neq 3$$

جدول آمار توصیفی مولفه مورد مطالعه

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
۳۳۲	۴/۰۲	۱/۰۱	۰/۰۵

با توجه به جدول میانگین سوال فوق بیشتر از ۳ می‌باشد. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

جدول آزمون t -test

Test Value = 3					
سوال ۶	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	اختلاف میانگین	
				فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین ها	اختلاف میانگین
	۱۸۳۶۳	۳۳۱	۰/۰۰۰	۱/۱۳	۱/۰۲
				حد بالا	حد پایین
				۰/۹۱	۰/۹۱

در جدول فوق برای بررسی ارزش‌های مردمسالاری از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در تضاد با باورهای مذهبی قرار دارند، از آزمون تک نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به این که سطح معنی‌داری محاسبه شده با در جدول فوق با توجه به آزمون t (۱۸۳۶۳) و $df=331$ کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($sig < .05$)، لذا فرض صفر پذیرفته نمی‌شود، و چون میانگین محاسبه شده برابر با ۴/۰۲ می‌باشد و بیشتر از عدد ملاک ۳ می‌باشد. بنابراین ارزش‌های مردمسالاری از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در تضاد با باورهای مذهبی قرار دارند.

سوال ۷: آیا باورهای مذهبی در ذات خود حامی ارزش‌های مردمسالارانه از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در جامعه هستند.

جدول توزیع فراوانی سوال ۷

سوال	کاملاً مخالفم	تا اندازه‌ای مخالفم	رای و نظری ندارم	تا اندازه‌ای موافقم	کاملاً موافقم	میانگین	انحراف معیار
سوال ۷	فراوانی	۴	۱۷	۹	۱۰۳	۴/۴۳	۰/۸۶
	درصد	۱/۲	۵/۱	۲/۷	۳۱/۰	۵۹/۹	

داده‌های مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که در افراد مورد مطالعه براساس سوال ۷ را به شرح زیر در حد کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم بیان کرده‌اند که بیشترین درصد فراوانی سوال مربوط به گزینه کاملاً موافقم با ۵۹/۹ درصد می‌باشد.

برای بررسی باورهای مذهبی در ذات خود حامی ارزش‌های مردمسالارانه از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در جامعه هستند، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. حد پایین برای این عامل ۳ در نظر گرفته شده است. بنابراین باید مفروضات اماری زیر در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد بررسی قرار گیرند:

فرض صفر: میانگین باورهای مذهبی در ذات خود حامی ارزش‌های مردمسالارانه از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در جامعه هستند مساوی ۳ است.

فرض مقابل: میانگین باورهای مذهبی در ذات خود حامی ارزش‌های مردمسالارانه از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در جامعه هستند مساوی ۳ نیست.

$$H_0 = \mu = 3$$

$$H_1 = \mu \neq 3$$

جدول آمار توصیفی مولفه مورد مطالعه

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
۳۳۲	۴/۴۳	۰/۸۶	۰/۰۴

با توجه به جدول میانگین سوال فوق بیشتر از ۳ می‌باشد. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

 جدول آزمون t -test

Test Value = 3					
سوال ۷	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین‌ها
				حد بالا	حد پایین
	۳۰/۰۸۷	۳۳۱	۰/۰۰۰	۱/۴۳	۱/۳۴
				۱/۵۲	

در جدول فوق برای بررسی باورهای مذهبی در ذات خود حامی ارزش‌های مردمسالارانه از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در جامعه هستند، از آزمون تک نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به این که سطح معنی‌داری محاسبه شده با در جدول فوق با توجه به آزمون تی ($\alpha = 0.05$) کمتر از 0.05 می‌باشد ($\text{sig} < .05$) لذا فرض صفر پذیرفته نمی‌شود، و چون میانگین محاسبه شده برابر با $4/43$ می‌باشد و بیشتر از عدد ملاک ۳ می‌باشد، بنابراین باورهای مذهبی در ذات خود حامی ارزش‌های مردمسالارانه از جمله آزادی، عدالت، برابری و مشارکت سیاسی در جامعه هستند.

سوال ۸: آیا قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که نقش مذهب و سیاست را به صورت متعامل در نظر گرفته است، الگوی تمام و کمال مردمسالاری به شمار می‌رود.

جدول توزیع فراوانی سوال ۸

سوال	کاملاً مخالفم	تا اندازه‌ای مخالفم	رای و نظری ندارم	تا اندازه‌ای موافقم	کاملاً موافقم	میانگین	انحراف معیار
سوال ۸	۱۹	۳۶	۳۵	۱۲۲	۱۲۰	۳/۸۶	۱/۱۸
	۵/۷	۱۰/۸	۱۰/۵	۳۷/۷	۳۷/۱		
	فراوانی						
	درصد						

داده‌های مندرج در جدول فوق نشان می‌دهد که در افراد مورد مطالعه براساس سوال ۱۸ را به شرح زیر در حد کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم بیان کرده‌اند که بیشترین درصد فراوانی سوال مربوط به گزینه تا اندازه‌ای موافقم با ۳۷/۷ درصد می‌باشد.

برای بررسی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که نقش مذهب و سیاست را به صورت متعامل در نظر گرفته است، الگوی تمام و کمال مردمسالاری به شمار می‌رود، از آزمون تک نمونه‌ای استفاده شد. حد پایین برای این عامل ۳ در نظر گرفته شده است. بنابراین باید مفروضات اماری زیر در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد بررسی قرار گیرند:

فرض صفر: میانگین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که نقش مذهب و سیاست را به صورت متعامل در نظر گرفته است، الگوی تمام و کمال مردمسالاری به شمار می‌رود، مساوی ۳ است.

فرض مقابل: میانگین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که نقش مذهب و سیاست را به صورت متعامل در نظر گرفته است، الگوی تمام و کمال مردمسالاری به شمار می‌رود، مساوی ۳ نیست.

$$H_0 = \mu = 3$$

$$H_1 = \mu \neq 3$$

جدول آمار توصیفی مولفه مورد مطالعه

تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
۳۳۲	۳/۸۶	۱/۱۸	۰/۶-

با توجه به جدول میانگین سوال فوق بیشتر از ۳ می باشد. در ادامه برای متغیر مورد مطالعه نیز انحراف معیار و خطای استاندارد میانگین آورده شده است.

جدول آزمون t-test

Test Value = 3						
سوال ۸	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (دو دامنه)	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین ها	
					حد بالا	حد پایین
۱۳/۳۴۷	۳۳۱	۰/۰۰۰	۰/۸۶	۰/۹۹	۰/۸۳	

در جدول فوق برای بررسی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که نقش مذهب و سیاست را به صورت متعامل در نظر گرفته است، الگوی تمام و کمال مردمسالاری به شمار می‌رود، از آزمون تک نمونه‌ای استفاده شد. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده بادر جدول فوق با توجه به آزمون تی (۱۳/۳۴۷ t و $df=331$) کمتر از ۰/۰۵ می باشد ($sig < .05$). لذا فرض صفر پذیرفته نمی‌شود، و چون میانگین محاسبه شده برابر با ۳/۸۶ می‌باشد و بیشتر از عدد ملاک ۳ می‌باشد، بنابراین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که نقش مذهب و سیاست را به صورت متعامل در نظر گرفته است، الگوی تمام و کمال مردمسالاری به شمار می‌رود.

نتیجه‌گیری

در وهله اول پژوهش حاضر به این نتیجه رسید که ارتباط مذهب و سیاست و از جمله ارزش‌های مردمسالارانه و مذهب ارتباطی تنگاتنگ همه جانبه است. این رویه مؤید دیدگاه جک اسنایدر در کتاب دین و نظریه روابط بین الملل (۱۳۹۵) و همچنین دیدگاههای فاکس و سلندر (۱۳۸۹) با عنوان دین و روابط بین‌الملل است که بر این باور هستند مذهب در دوره کنونی، نقش احیاگرایانه و تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر عرصه سیاست و اجتماع و از جمله در تحولات بین‌المللی داشته است. نتایج پژوهش حاضر از منظر کلی، چنین دیدگاهی را مورد تأیید قرار می‌دهند، زیرا مذهب و ارزش‌های مذهبی، هم سازنده ارزش‌ها و باورهای مردمسالارانه تلقی شده و هم نقش قابل توجهی بر گونه‌های آن دارند. اما مسیر پژوهش حاضر از جایی متفاوت می‌شود که به صورت جزئی و مصداقی، برخی

ارزش‌های مردمسالارانه (آنچه برآمده از اومانیزم غربی است) را در تعارض با ارزش‌های دینی می‌داند. به عنوان مثال پاسخ دهندگان چنین پاسخ داده‌اند که ارزش‌های مذهبی نمی‌توانند به طور مطلق و تنهایی، عقل خودبیناد و فردگرایی را بپذیرند. به عبارت دیگر، تضادی میان ارزش‌های مذهبی و آنچه تحت عنوان دموکراسی سکولار مطرح می‌شود، مورد توجه قرار می‌دهند. اما نتایج دیگری که از بحث حاضر حاصل شده است، اینکه دین و ارزش‌های دینی در قالب نظام مردمسالاری دینی، از توانایی قابل ملاحظه‌ای برای تشکیل نظام سیاسی و یا تأسیس نوع خاصی از نظام سیاسی برخوردار هستند. به عبارت دیگر، اگر ارزش‌های مردمسالارانه شامل: برابری، آزادی، رعایت حقوق شهروندان بر مبنای احکام شرعی و تلاش برای بسط ارزش‌های انسانی باشد، می‌تواند تحت عنوان مردمسالاری دینی قابل توجه باشد. از این جهت پژوهش حاضر رویه‌ای تقابلی با دیدگاه‌های متفکران نوساز (لوسین پای، ریگز و ...) مطرح می‌کند که خواهان گذر از نظام سستی به سمت نظام مدرن (از نوع غربی) می‌باشند. به طور مشخص، پژوهش حاضر در تضاد با نتایج دیدگاه‌های اینگلهارت و نوریس (۱۳۸۷) قرار دارد که معتقد هستند برای دستیابی به جامعه مطلوب و آرمانی نیازمند گذر از ارزش‌های سستی و معیارهای مرتبط با آن هستیم که غالباً برآمده از مذهب و ارزش‌های مذهبی هستند. زیرا پژوهش حاضر این فرضیه را ثابت کرد که دستیابی به میزانی از توسعه، می‌تواند در کنار آموزه‌های دینی و حتی برگرفته از مسیر دین باشد. از این جهت نمی‌توان تضادی میان ارزش‌های مردمسالارانه و حقوق شهروندان مطرح نمود. به علاوه اینکه، دوران معاصر علیرغم فراگیر شدن دموکراسی غربی، شکل دیگری از نظام سیاسی از جمله نظام مردمسالاری دینی ظهور کرده است که هم در قالب گسترش احزاب مذهبی، شیوع گروه‌های سیاسی-مذهبی در نقاط مختلف جهان، از جمله ظهور نظام جمهوری اسلامی ایران دیده شده است. این نتایج همسو با دیدگاه‌های برگر (۱۳۸۰) است که بر نقش احیاگرایانه مذهب و اثر قابل توجه آن بر شکل‌گیری نظام‌ها و نهادهای سیاسی توجه نشان داده است. از این منظر، نظام‌های سیاسی برآمده از مذهب به دلیل قرار گرفتن در شرایط خاص جهانی شدن و عصر ارتباطات، می‌توانند سازگاری خود را با ارزش‌های مردمسالارانه نشان دهند و حتی خود را به عنوان الگوی متمایز از ارتباط مذهب و سیاست نشان دهند. نتایج پژوهش حاضر، دیدگاه رهبر قاضی و همکاران (۱۳۹۵) را تأیید می‌کند که ارتباط فرهنگ سیاسی مشارکتی و دموکراتیک و دینداری را مورد توجه قرار دادند و نتیجه گرفتند که مذهب می‌تواند باعث ترویج شکل خاصی از نظام مشارکتی شود که شهروندان برای دستیابی به اهداف و

آرمانهای خود به ملاحظات مذهبی نیازمند هستند. همچنین همسویی نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش یزدخواستی و همکاران (۱۳۹۴)، صالحی و قندهاری (۱۳۹۰) نیز دیده می‌شوند. زیرا در دو پژوهش مذکور، ارتباط دینداری و ارزش‌های مردمسالارانه مورد تأیید قرار گرفت. بنابراین پاسخ دهندگان نیز چنین پاسخ دادند که دینداری در تعارض و تضاد با ارزش‌های مردمسالارانه نیست و می‌توان هم به باورهای مذهبی عقیده داشت و هم ارزش‌های مردمسالارانه از جمله حقوق برابر شهروندان، پاسخگویی مسئولان و نهادهای سیاسی و گسترش مسئولیت‌پذیری را شاهد بود. اما در این پژوهش نشان داده شد که الگوی سستی و تلقی سستی از دین و خط کشیدن میان باورهای مذهبی و باورهای مردمسالارانه نمی‌تواند گویای روابط سازگاران دین و مذهب باشد. زیرا آنچه در مذهب مطرح است، کرامت انسانی، توجه به حقوق شهروندان و همچنین پاسخگو کردن مقامات و مسئولین در برابر خواسته‌ها و منافع عموم است. در این صورت، تضاد و تناقضی میان این دو مقوله دیده نمی‌شود. نظیر چنین دیدگاهی را در اثر میراحمدی (۱۳۹۵) ملاحظه کردیم که همسو و مؤید نتایج پژوهش حاضر است و بر این عقیده بود که اسلام و دموکراسی مشورتی شکل خاص و نایی از مردمسالاری است که بسیار کارآمده بوده و مردم را به مشارکت و اثرگذاری در عرصه‌های مختلف فرا می‌خواند. نکته مهم‌تر اینکه، رابطه دین اسلام، مذهب تزییع و باورهای مردمسالارانه در نظام جمهوری اسلامی ایران خود را نشان داده است و تأسیس نهادهای مشورتی و برآمده از رأی مردم، ابتناء بر جمهوریت و انتخابات، همگی نشانگر سازگاری باورهای مذهبی با ارزش‌های مردمسالارانه است. نظام مردمسالاری دینی، هنگامی که شکل نظام سیاسی را از مردم و رأی آنان طلب می‌کند و محتوا و درون نظام سیاسی را از شرع و احکام شرعی استنباط می‌کند و برای مردم عرضه می‌دارد، گونه متمایز و دائرمدار اخلاق و سیاست محسوب می‌شود. در نتیجه به صورت عملی اگر نظام مردمسالاری دینی بتواند پاسخگوی مطالبات و مشکلات مردم، مدافع حقوق شهروندان و پشتوانه‌ای برای قانونمداری محسوب شود، به خوبی می‌تواند ارزش‌های مذهبی را در جامعه پیاده نماید و الگوی مردمسالاری دینی را به عنوان الگویی برتر نشان دهد. بدین ترتیب می‌توان گفت فرضیه پژوهش حاضر اثبات شده است که باورهای مذهبی می‌توانند منجر به شکل‌گیری ارزش‌های مردمسالارانه شوند. اما همانطور که گفته شد، بیش از هر چیز نگاه مردمسالارانه دینی به اداره جامعه، مبتنی بر پذیرش محتوای شرعی و پذیرش احکام آن در عرصه سیاست و تعیین شکل نظام سیاسی بر مبنای مقتضیات و شرایط زمانه است.

منابع

- اسپوزیتو، جان. ال (۱۳۹۳). اسلام و دموکراسی، ترجمه مهدی حجت، تهران: نشر پرسمان.
- اسکات، جولی و هال، آبرین (۱۳۸۵). دین و جامعه شناسی، ترجمه افسانه تجاریان، تهران: نشر رسش.
- اسلامی، سعید؛ سلمان تبارسوته، محمد (۱۴۰۰). بازتاب انقلاب اسلامی ایران در آمریکای لاتین (مطالعه موردی: جمهوری بولیواری ونزوئلا). راهبرد سیاسی، ۵(۱۹)، ۱۰۹-۱۲۸.
- اینگلهارت، رونالد و نوریس، پیپا (۱۳۸۷). مقدس و عربی، دین و سیاست در جهان: کندوکاوی در جوامع مذهبی و غیرمذهبی جهان، ترجمه مریم وتر، تهران: نشر کویر.
- بندیکس، راینهارد (۱۳۸۸). سیمای فکری وبر، ترجمه محمود رامبد، تهران: نشر هرمس.
- پورقربان، محمد (۱۴۰۱). نقش انقلاب اسلامی ایران در افول قدرت آمریکا در اندیشه و مکتب دفاعی امام خامنه ای (حفظه الله). مطالعات دفاع مقدس، ۸(۴)، ۱۱۵-۱۴۲.
- حریری اکبری، محمد (۱۳۷۸). مدیریت توسعه، تهران: نشر قطره.
- حسن خانی، سعید (۱۴۰۰). ایران و محیط امنیتی تغییر یافته (الزامات و راهبردها). راهبرد سیاسی، ۵(۱۹)، ۶۲-۲۳.
- دانش پژوه، مصطفی (۱۳۹۱). فلسفه حقوق، تهران: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- روشه، گی (۱۳۸۶). تغییرات اجتماعی، ترجمه منصور وثوقی، تهران: نشر نی.
- عباس تبار مقری، رحمت (۱۴۰۲). چشم انداز انقلاب اسلامی در تحقق تمدن نوین اسلامی - ایرانی. جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۱)، ۷-۲۲.
- عراقی، عبدالله؛ بیدگلی، محمد؛ رجبی ده برزویی، اصغر (۱۴۰۱). واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای تاب آوری مقابله با آن با تاکید بر آموزه های قرآن. مطالعات دفاع مقدس، ۸(۴)، ۱۴۳-۱۶۲.
- علی پورگرگی، محمود؛ سامری، نادیا (۱۴۰۰). دگردیسی قدرت سیاسی شیعیان عراق با تأثیرپذیری از انقلاب اسلامی ایران. جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲(۲)، ۱۰۳-۱۱۹.
- عنوانی، سید حامد؛ فخار نوغانی، وحیده؛ سید موسوی، سید حسین؛ حسینی شاهردوی، سید مرتضی (۱۴۰۰). واکاوی تأثیر ابداع «واژه سازی» و «نهاد سازی» در سبک زندگی سیاسی امام خمینی (ره). راهبرد سیاسی، ۵(۱۹)، ۶۳-۸۳.

- فاکس، جاناتان و سندلر، شموئل (۱۳۸۹). دین در روابط بین‌الملل، ترجمه محمدحسن خانی، مهشاد حسینی و سمانه امیر نکوئی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- فراستخواه، مقصود (۱۳۷۷)، دین و جامعه، تهران: شرکت سهامی انتشارات.
- کریمی، حانیه؛ مدرس، محمد ولی؛ کریمی، غلامرضا (۱۴۰۰). سیاست های تهاجمی منطقه ای عربستان در قبال ایران از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰. راهبرد سیاسی، ۵ (۱۹)، ۱۶۱-۱۷۸.
- محمودپناهی، سید محمدرضا (۱۴۰۲). جایگاه خدا و مردم در نظام مردمسالاری دینی بر پایه اصول قانون اساسی، جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۴ (۱۵)، ۱۶۸-۱۴۹.
- مرزبانی، حسین؛ ترابی، محمد؛ شیرخانی، علی (۱۴۰۱). نقش دیپلماسی دفاعی در تحقق امنیت تمدن اسلامی در عصر جهانی شدن. مطالعات دفاع مقدس، ۸ (۴)، ۱۶۳-۱۸۸.
- مسعودنیا، حسین؛ محموداوغلی، رضا و رهبر قاضی، محمدرضا (۱۳۹۵). نقدی بر جایگاه طبقه در مدرنیته انعطاف پذیر «اولریش بک»، پژوهش سیاست نظری، ۱۰ (۱۹)، ۱۶۳-۱۹۷.
- معصومی، ابراهیم؛ اسلامی، سعید؛ پولادی، کمال (۱۴۰۰). بررسی مقایسه ای جامعه‌شناسی اسلام سیاسی شیعی مبتنی بر امامت و رویکردهای انقلاب اسلامی و اسلام سیاسی نوسلفیه مبتنی بر خلافت با تاکید برداعش. جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲ (۱)، ۱۵۹-۱۷۸.
- موسایی، میثم (۱۳۷۴)، دین و فرهنگ توسعه، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- موسوی خمینی، روح الله (۱۳۷۸)، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- میراحمدی، منصور (۱۳۹۵)، اسلام و دموکراسی مشورتی، تهران: نشر نی.
- نقدی پور، محمود (۱۴۰۰). مساله فلسطین از جنبش خلافت مسلمانان هند تا انقلاب اسلامی ایران. جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲ (۱)، ۱۷۹-۱۹۸.
- واحدی، سعید (۱۴۰۲). مدل سازی حکمرانی خوب در جمهوری اسلامی ایران، جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۴ (۱۴)، ۱۰۵-۸۳.
- یزدخواستی، بهجت؛ ربانی خوراسگانی، علی و سادات کشاورز، زهرا (۱۳۹۴). بررسی تأثیر دین مداری بر گرایش به رفتار انتخاباتی شهروندان اصفهانی با تأکید بر نظام مردمسالاری دینی، جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶ (۲)، ۴۰-۱۷.

Boyle. Kevin (2011). Human rights, Religion and Democracy: The Refah Party case. Essex Human Rights Review, Vole 1, No 1. Pp 1-16.

Bellah, R. N.) ۱۹۷۶(Beyond belief: Essays on religion in a post-traditional world. New York: Harper&Row